

„Marketing megújulás”

Marketing Oktatók Klubja
20. Konferenciája

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR**

2014. augusztus 27–29.

Halászkirályok hullámhosszán: Idősek vallási eseményekhez kapcsolódó élményei

Mitev Ariel – Irimiás Anna – Michalkó Gábor

Az időseket számos olyan országban aktív turistaként mutatják, ahol magasabb az életszínvonal, azonban könnyen belátható, hogy ez az életmódra nem mindenkinek és nem mindenhol van esélye. Ettől a lehetőségtől főként azok az idősek esnek el, akik szegénységben élnek vagy rossz az egészségi állapotuk.

A vallási turizmus olyan lehetőség, amely ha nem is teljesen, de legalább részben választ adhat ezekre a problémákra és bevonhatja azokat az időseket is, akik elesettek vagy rosszabb anyagi helyzetben vannak.

A fő kutatási kérdésünk az volt, hogy mit jelent idősnek lenni a vallási eseményeken. Az elemzést a 2013-ban hólabdás mintavétellel felvett, 345 fős adatbázis nyitott kérdései alapján végeztük el, amely a Magyarországon élő, 18 év feletti magyar állampolgárokból állt, akik 2010 óta legalább egyszer részt vettek lakóhelyen kívüli vallási eseményen/rendezvényen, illetve kifejezetten a valláshoz kötődő utazáson. A megkérdezettek 21%-a legalább 60 éves, ugyanakkor számunkra nem kizárólag az az érdekes, hogy az idősek miként látják saját magukat, hanem az is, ahogyan mások látják ezt a korcsoportot. Mivel elsősorban azt szerettük volna megérteni, hogy milyen idősnek lenni egy-egy jelentősebb vallási esemény alatt, ezért az öregséggel kapcsolatos állapotok kerültek a kutatás fókuszába.

Az élménytöredékeket egy legendára, a Halászkirály legendájára fűzzük fel, amely véleményünk szerint jól mutatja be a magyar idősek legfontosabb problémáit. Ezzel természetesen nem azt akarjuk állítani, hogy kizárólag egyetlen mítosz az elfogadott, hiszen az idősek rendkívül heterogén csoportot alkotnak, és más-más szempontok lehetnek fontosak. Mi csak annyit teszünk, hogy olyan metaforát keresünk, amely jól mutatja be azokat a központi problémákat, amelyek kutatásunknál az idősek nyilatkozataiból kristályosodtak ki.

Kulcsszavak: időskutatás, vallási turizmus, fogyasztói élmények

Köszönetnyilvánítás: A tanulmány alapját képező kutatást az OTKA K 100953 (Magyarország láthatatlan turizmusa) projekt támogatta.

1. Bevezetés

„Egy napon elég idős leszel ahhoz, hogy újra meséket olvass.” (Clive Staples Lewis)

Sedgley et al. (2011) azzal vádolja a kutatókat, hogy nem hallják meg az idősek hangját, nem figyelnek oda azokra a mesékre, amelyekre felfűzik életük különféle epizódjait. A fiatalság kultusza által definiált környezetben gyakran elsiklunk az idősek helyzete felett (Kolos 2010). Az idősek átélt történetei ezért gyakran kimondatlanok maradnak, túlságosan kevés kvalitatív kutatás foglalkozik azzal, hogy az élmények milyen hatással vannak életükre. Pedig lényeges lenne, hogy az idősek saját szavaikkal is el tudják mesélni saját történeteiket, ahol nincsenek belekényszerítve a kutatók által létrehozott sablonokba (Ryan 1995).

A meséket, élménytöredékeket egy legendára, a Halászkirály legendájára fűzzük fel, amely véleményünk szerint jól mutatja be a magyar idősek legfontosabb problémáit. Ezzel természetesen nem azt akarjuk állítani, hogy kizárólag egyetlen mítosz az elfogadott, hiszen az idősek rendkívül heterogén csoportot alkotnak, és más-más szempontok lehetnek fontosak. Mi csak annyit teszünk, hogy olyan metaforát keresünk, amely jól mutatja be azokat a

központi problémákat, amelyek ennél a kutatásnál az idősök nyilatkozataiból kristályosodtak ki.

Bettelheim (2005, 29. o.) szerint a mítoszok és meséken mindig annak alapján változtatott a mesélő, hogy melyek voltak az adott korban a legfontosabb személyes és társadalmi problémák. Ily módon az idősök által észlelt legfontosabb problematikákat hangsúlyozva, saját interpretálásunkban adjuk elő a Halászkirály mítoszt.

Az erős betegségtudattal küzdő Halászkirály megmentésére Parsifal hivatott, aki kezdetben nem ismeri fel, hogy miként segíthetne a betegnek. Kutatásunkban megpróbáljuk elkerülni az ifjú Parsifal hibáját, és érdeklődéssel, megértéssel fordulunk az idősök élményei felé, és megfelelő platformot biztosítunk hangjuk kézzelfoghatóvá tételére.

2. A zárandoklat jelentősége az idősök számára

A zárandoklat olyan helyváltoztatással járó tevékenység, amely egyedül vagy más emberek társaságában, formálódó közösségben történik. Erre vagy hosszabb, vagy pedig rövidebb út formájában kerül sor, amely különös jelentőséggel bír a zárandok számára (Knudsen 1997).

A történelem során a zárandokok önként vetették alá magukat a megpróbáltatásoknak, s mindezt egy olyan cél elérése érdekében tették, amely saját élettapasztalataikkal kapcsolatos. Minél idősebb a zárandok, annál több élettapasztalatra építhet (Knudsen 1997). Az élet zárandoklatként is leírható (Miles 1988), mely időskorban már a végéhez közeledik. Ennek tudatában az idősök lelkiileg jobban felkészülnek a zárandoklatra, mellyel tartalmasabb utazás, valamint az önmegvalósítás magasabb szintjei érhetők el.

A nyugdíjasok manapság fontosabbnak tartják a turizmust. Ennek az a magyarázata, hogy egészségesebbek, gazdagabbak, képzettebbek és függetlenebbek, mint elődeik (Martin és Preston 1994). Számos fejlettebb országban az a vélemény terjedt el a nyugdíjasokkal kapcsolatosan, hogy az idő mellett az egészségi állapot sem korlátozza (Fleischer és Pizam 2002) a turisztikai lehetőségek szabad kihasználását. Ez azonban nem mindenhol állja meg a helyét, például Magyarországon az idősök a turisztikai kilátásai évről évre egyre rosszabbak (lásd Idősügyi Nemzeti Stratégia 2009):

„A KSH adatfelvételei a hazai utazási szokások alakulásáról arra utalnak, hogy az életkor előrehaladtával folyamatosan csökken azoknak az idősödőknek és idősöknek a százalékos aránya, akik évente legalább egyszer üdülni mennek. Az egészségi állapot és az utazásra fordítható jövedelem alacsony szintje minden bizonnyal korlátozzák a mobilitást. A több napos utazáson, egészségmegőrzés céljából eltöltött napok száma az összes nap 3%-át sem éri el.”

Ha valaki nyugdíjba megy, akkor kései éveinek egyik legnagyobb átmenetét éli át. Ezt van, aki negatívan (pl. célvesztés), és van, aki pozitívan éli meg (pl. új lehetőségek). Bár a nyugdíj utáni időszak jóléte jól mérhető a szabadidős aktivitással, az idősöknek számos korlátozó tényezővel is számolniuk kell, mint például jövedelem csökkenése, romló egészségi állapot, valamint a társ elvesztése (Jackson 1993, McGuire 1984). Patterson (2006) a kohorszokkal kapcsolatosan felismerte, hogy hiába rendelkezik két ember ugyanazzal a születési dátummal, mégis részben eltérő tapasztalataik és élményeik lehetnek, mivel más-más lehet az egészségi és pszichológiai állapotuk, társadalmi-gazdasági körülményeik, családi helyzetük stb.

Holloway (2007) úgy látja, hogy a pihenő idősekről kialakított kép túlságosan is idealisztikus, ami alapul szolgálhat új sztereotípiák megjelenésének, valamint olyan nem teljesen realiztikus képzeteknek, hogy milyenek kell lennie az időskornak.

Míg az egyik oldalon örülhetünk az olyan ábrázolásoknak, amelyek az idősöket aktív turistaként mutatják be (főként olyan országokban, ahol a magasabb életszínvonal elérése könnyebb), addig egyértelműen vitathatjuk azt a feltételezést, hogy ez az életmód

mindenkinek és mindenhol lehetőség. Ettől a lehetőségtől főként azok az idősök esnek el, akik szegénységben élnek vagy rossz az egészségi állapotuk. Polcz Alaine (2008, 64. o.) pszichológus így fogalmaz:

„...a magyarok nem tudnak jól öregedni. Ülnek otthon, például a nők, mert ők a túlélők, és várják, hogy hazajöjjen a gyermekük; vagy hívják őket telefonon, jelentkezzen vagy legalább írjon. Időnként süteményeket sütnek. De általában el vannak keseredve, hogy keveset törődnek velük a fiatalok. Az idősök egymás közt nemigen élnek társadalmi életet, nem járnak el otthonról.”

A vallási turizmus olyan lehetőség, amely ha nem is teljesen, de legalább részben választ adhat ezekre a problémákra és bevonhatja azokat az idősöket is, akik elesettek vagy rosszabb anyagi helyzetben vannak.

3. Kutatási kérdések és módszertan

A fő kutatási kérdés az volt, hogy mit jelent idősnek lenni a zárandoklatokon, valamint az, hogy milyen minőségi különbségek vannak.

Az elemzést a 2013-ban hólabdás mintavétellel felvett, 345 fős adatbázison végeztük el, amely a Magyarországon élő, 18 év feletti magyar állampolgárokból állt, akik 2010 óta legalább egyszer részt vettek lakóhelyen kívüli vallási eseményen/rendezvényen, illetve kifejezetten a valláshoz kötődő utazáson (pl. búcsú, körmenet, zárandoklat, vallási témájú fesztivál). A megkérdezettek 21%-a legalább 60 éves, ugyanakkor számunkra nem kizárólag az az érdekes, hogy az idősök miként látják saját magukat, hanem az is, ahogyan mások látják ezt a korcsoportot. Mivel elsősorban azt szeretttük volna megérteni, hogy milyen idősnek lenni egy-egy jelentősebb vallási esemény alatt, ezért az öregséggel kapcsolatos állapotok kerületek a kutatás fókuszába. A kvalitatív kérdések kódolását tartalomelemző (NVivo) programmal végeztük.

Érdeemes kiemelni, hogy nem közvetlenül kérdeztünk rá, hogy milyen idősnek lenni, ezzel elkerülve az ún. Florida-hatást (Bargh et al. 1996), ahol az előzetesen megadott szavak befolyásolják, hogy mit gondolnak az emberek¹. Jobb megoldás volt a nyitott kérdésekre adott válaszokat elemezni annak alapján, hogy hol kerültek elő spontán az öregkori állapotok vagy korosztályi különbségek.

Tükör által homályosan

A tükörbe belenéző ember csupán torzítva képes önmagát látni, a megismerésnek kizárólag részei tárthatók fel. Az idősök helyzetének megértésekor számos esetben kizárólag az elemzett korosztályba tartozók véleményét mutatják be, negligálva a többi korcsoport nézőpontját. Ez azért nem a legszerencsésebb megoldás, mivel az idős relatív fogalom, ami a fiatalhoz képest értelmezhető. Ha figyelmen kívül hagyjuk a többi csoport álláspontját, akkor elsiklunk olyan jelenségek vagy szerepek felett, amelyek segítenek feltárni az idősök helyzetét vagy a problémák lehetséges megoldásait. Az idős Halászkirály tragédiája nehezen érthető meg a fiatal Parsifal magatartása nélkül.

---

¹ Bargh és munkatársai egy olyan feladatot adtak ki kísérleti alanyaiknak, ahol megadott szavakból (pl. Florida, idős, makacs, bölcs, feledékeny) kellett mondatokat összerakni. A szavak szándékosan az idősökkel kapcsolatos sztereotípiák voltak, melyek úgy befolyásolták a kísérleti alanyok gondolkodását és magatartását, hogy szignifikánsan több idő alatt értek le gyalog a földszintre, mint a kontrollcsoport tagjai.

„Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, amint én is megismertettem.” (1Kor 13,12)

4. A Halászkirály legendája

Az időskor otthoni állapota leírható azzal a legendával, amelyet a Szent Grál mondákban lényeges szerepet betöltő az idős Halászkirály testesít meg, aki a Grál őrzője. A Szent Grál interpretációja sokrétű, amelyet az egyes szerzői részben a saját koruk és ízlésviláguk alapján újradefiniáltak. Az egyik interpretáció alapján a Grál egy olyan titokzatos, szent tárgy, ami a birtoklójának földi és égi boldogságot kölcsönöz, és csak az arra érdemesek találhatják meg. Wolfram von Eschenbach (1170–1220) regényében a Grál egy életerőt és ifjúságot adó kő, és aki a követ megpillantja, egy hétig nem halhat meg. A kérdés természetesen az, hogy miként lehet e titokzatos erő birtokába jutni, az erőnek, ami gyakran a szemünk előtt van, csak ki kell nyújtsuk érte a kezünket, és fel kell tennünk a megfelelő kérdéseket.

A Szent Grál keresésére indult Parsifal találkozik a beteg Halászkirályal, kinek birodalma a kiszáradás és az enyészet felé indul. A Halászkirályt, kit egy lándzsa hegye sebesített meg, saját betegségtudatának esik áldozatául, melyből megfelelő segítség nélkül képtelen kiszabadulni. Parsifal, a fiatal lovag, mivel nem kérdez semmit a Halászkirálytól, ezért kezdetben észre sem veszi, hogy miként segíthetne az idős betegnek. A Szent Grál tágabban értelmezve tehát olyan éltető erő, amely számos formában jelenhet meg (pl. élet értelmének megtalálása, lelki megfiatalodás), és mindenki számára elérhető (időseknél gyakran segíteni kell ebben, vagy a zarándoklat alatt valósul meg).

4.1. Halászkirály birodalma: otthoni állapotok az időseknél

Az időskori otthoni állapotok tipikusan Halászkirály elszáradó birodalmához hasonlíthatók, ahol a legfontosabb probléma a betegség, valamint a társas elszigeteltség.

Betegség, mint korlátozó tényező

Az egészségi állapot az időseknél elsődleges téma, ráadásul a betegség korlátozza az eseményeken való részvétel lehetőségét. Az egészségi problémák egyrészt lehetnek testiak, vagyis fizikailag is láthatók (v.ö. Halászkirályt megsebesítette a lándzsa), amelyek korlátozzák a mozgást vagy a tartós helyváltoztatás esélyét (pl. templomba, kisboltba még kimegy, de hosszabb utakra már nagyon nehezen indul). Az egészségügyi problémák másik része ugyanakkor lelki, amelyek a múltban szerzett feldolgozatlan lelki sebekből táplálkoznak. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a testi és lelki szint pszichológiai értelemben nehezen különválasztható.

Az idősek tipikusan a Halászkirály helyzetébe találják magukat. A régi sebek okozta lelki és fizikai sérülések (vö. lándzsa által okozott sérülés) miatt elsősorban saját problémáikra fókuszálnak, miközben a külvilágtól egyre inkább elszigetelődnek.

Ha soha sehová nem megy az ember, csak a saját problémásaival törődik, akkor abba csak bele lehet süppedni, tulajdonképpen és akkor csak a gondra, a problémára, az egészségi állapotra, egészségünk gyöngülésére, romlására tud az ember gondolni. (alany165)

A Halászkirály egészségi állapota miatt kevesebbet képes utazni, vagyis saját várának fogságába kerül.

Mivel az *egészségi állapotom megromlott az utóbbi években ezért nehezebben mozdulok ki valahova otthonról.* (alany165)

Sajnos már *elég idős vagyok, és megterhelők ezek az utazások*, így manapság nem nagyon tudok elmenni, amit azért bánok is. Nem járok hetente templomba, az igaz, de azért néha-néha csak elmennék; de már nem tudok. Ilyen ez az öregség! (alany259)

Szétszakadt közösségi háló és nemkívánatosság

A társas elszigeteltség esélye nagy, melynek okai ebben a korban a házastárs és a barátok elvesztése, valamint a családtagok fizikai és lelki eltávolodása lehet. A mikroközösség is inkább (ha van egyáltalán) idősekből áll, ahol erősen jelenik meg az öregségtudat, valamint a múlt felelevenítése. A legtöbb ember szinte elviselhetetlen ürességet érez, ha egyedül van, főként akkor, ha nincs semmi tennivalója (Csíkszentmihályi 2001, 235. o.). Az egészségügyi problémák megnehezítik a feladatok elvégzésének képességét, ezzel erősítik fel a magány fájdalmát.

Az idős érezheti úgy, hogy egyedül van, mivel a család tagjai nem látogatják meg túl gyakran. Ebben az esetben különösen fontos az a baráti kör, amelyet saját maga számára alakított ki. Mivel az egyik legnagyobb félelem az, hogy kimaradunk az emberi kommunikáció áramlatából (Csíkszentmihályi 2001, 231. o.), ezért az idősek próbálnak abba kapaszkodni, ami a szétszakadó hálójukból még rendelkezésre áll.

A lányok, mert tudja, mi csak lányoknak hívjuk egymást, *mi vagyunk az öreglányok.* Szóval a lányok nagyon sokat jelentenek nekem. *Egyedül vagyok, a gyermekeim és az unokáim ritkán tudnak meglátogatni, mert messze laknak és sok a munkájuk.* Jó volt azt a délutánt is velük tölteni. (alany058)

Ahogy, az ember öregszik, egyre kevésbé akar megismerni új embereket, egyszerűen csak megelégszik az addigi ismeretségi körével, *nem hiszi, hogy találkozhat még olyan emberekkel vagy szokásokkal, ami felé nyithat.* (alany71)

Azt gondolnánk, hogy az elszigeteltség könnyen megoldható, ha az idősek eljárnak templomba. Ez a megoldás azonban távolról sem tekinthető tökéletesnek. Töröcsik (2006, 327. o.) szerint a fiatalabbak igyekeznek nem tudomást venni erről az idősekről, mivel túlságosan is sok negatívum kapcsolódik hozzájuk. A miséken látható, szomorkodó idősek látványa elrettentheti a fiatalokat a templomba járástól.

Manapság, *ha elmegyünk egy misére, szinte csak idős embereket látni, ami engem egy kicsit nyomaszt. A templom tele idős, szomorú emberekkel, szerintem ezért is jár egyre kevesebb fiatal templomba.* (alany240)

Vagyis ebben az esetben az idősek olyan referenciacsoportot alkotnak, ahová nem szívesen tartoznának a fiatalok. A nem vágyott társaság pedig elkerülésre sarkall, és ilyenkor azokat a helyzeteket is igyekeznek elkerülni, ami bármilyen szempontból kényelmetlennek (vagy nem elég kényelmesnek) tűnik.

4.2. Színre lép a segítő

Parsifal, az udvariatlan

A Halászkirály meghívja várába Parsifalt, akit az egész lakoma alatt elvakítottak az öt körülvevő materiális javak, és mindvégig néma maradt. A Halászkirály elkeseredetten próbál Parsifal kedvére tenni, némán könyörög a segítségért, akinek szomorúságából nem tud olvasni

az ifjú lovag. Nem kérdez a király egészségéről, kezdetben nem ismeri fel, hogy miben segíthetné a király gyógyulását. A király minden jóval elhalmozza (mint ahogy az idősök is megteszik ezt szeretteikkel), míg az ifjú ezt némán tűri. Az idősök néma vagy épp hangos kiáltását nem mindig hallják meg a fiatalok.

Manapság ha a nagyszülő nem mondja az unokának, hogy jöjjön, akkor nem jön. Pedig meg van keresztelve, elsőáldozó, netán bérháldozó is volt, de a templom környékére sem néz, maximum a nagyobb ünnepeken. (alany006)

Azt kellett észrevennem, hogy ezen az eseményen a fiatalok nagyon csekély számban vesznek részt. Nekem is vannak gyermekeim, de ők sem érznek késztetést arra, hogy eljöjjenek a nagymamával. (alany060)

Parsifal, a segítő

Parsifal, miután felismeri, miként segíthetne az idős királyon, személyiségfejlődésének magasabb fokára lép. Az alábbi történet nagymama és unoka ismételt egymásra találását mutatja be, ahol a segítő rálel az élet valódi értékeire.

Ha a nagymamám nem kérlett volna, valószínűleg soha életemben nem veszek részt egy ilyesfajta eseményen. Ő minden évben elment, annakidején még a nagyapámmal, halála után pedig a barátnőivel, vagy egyedül. Elmondhatatlanul jó érzéssel töltött el már csak az is, hogy mennyire örült, amikor a telefonban igent mondtam a meghívására. A körmenet alatt végig belém karolt, többször rám mosolygott és hálát, nyugalmat, szeretetet sugárzott felém. Miután hazamentünk, elsírta magát és megköszönte, hogy velem oszthatta meg a körmenet nyújtotta felüdülést, lelki megtisztulást. (alany138)

5. Horgonyt fel: Kizökkenés az otthoni állapotból

A zárandoklatok a betegségtudatos és elszigetelt állapotból képesek kizökkeneni az idősöket (1. táblázat), és képesek egy pozitívabb, nem kizárólag önmagával törődő szituációt teremteni, ahol az elszigeteltséget a találkozások (közösséggel, fiatalokkal, szerzetesekkel, Istennel) pozitív energiái váltják fel.

1. táblázat Tipikus átváltások az otthoni helyzet és a zárandoklatok között

	Otthoni helyzet	Zárandoklat
Család közelsége	Távoli, külön a család	Közeli, együtt a család
Mikroközösség	Elsősorban idősök	Kevert korosztály, sok fiatal
Társas kapcsolatok	Szociális elszigetelődés	Társaság, közösség
Mozgás	Helyhez kötöttség	Kimozdulás, helyváltoztatás
Helyszín	Materiális, elsősorban deszakralizált	Spirituális, szakrális
Problémaorientáltság	Fókusz a saját problémákra	Problémamegoldás vagy koncentráció más feladatokra
Betegségtudat	Erős betegségtudat	Gyógyulás észlelése
Élettani folyamat	Öregedés	Megfiatalodás
Időorientáltság	Múlt	Időn kívüliség
Lelki sérülések	Régi sebek	Gyógyulás

Forrás: szerzők gyűjtése

A zárandoklatok által teremtett pozitív állapotok nem kizárólag azért értékesek, mivel segítenek újra felfedezni az élet értelmét, hanem fontos kommunikációs felütést jelentenek minden olyan közvetítő számára (pl. utazásszervezők), amelyek fontosnak gondolják az idősök megszólítását.

Hajó és a legénység: a közösség szerepe

A hajó egyrészt szimbolikus értelemben a közlekedési eszköz, mely a fizikai út mellett a lelki út megtételét is biztosítja. Másrészt ugyanakkor az útitársakkal való fizikai összezártság miatt lehetőség van a közelebb kerülésre, az intenzívebb kommunikációra és a véleménycserére. Az utazások egyik pozitív vonzata, hogy újra létrejöhet a család egysége. A távol élő, egymást csak ritkán látó rokonság fizikai és lelki közelkerülésének egyedülálló lehetősége.

Jól esik, hogy immár 70 évesen is el tudok menni egy ilyen gyönyörű, szép eseményre. Másként annak is örülök, hogy *együtt van a család apraja-nagyja*, mert ez mindig megnyugvást jelent a számomra. (alany230)

A hasonló korúak társasága biztonságot és megnyugvást jelenthet, mivel sokkal könnyebb megtalálni velük a közös nyelvet. A Halászkirályok fogékonyak egymás problémái és történeteiri iránt.

Rendszeres templomba járó, gyakorló hívek ellenére, én még nem voltam ilyen rendezvényen. ... *Szívesen töltöm az időmet, hasonló korú és érdeklődésű emberek között.* (alany81)

Édesanyám szeret elmenni erre az eseményre is a nyugdíjas klubbal együtt. *Jó látni őket együtt. Imádkoznak és utána beszélgetnek. Anyyira természetes az egész.* Nyugodtság tölt el, mikor a velük egyidősekkel lehetek. (alany59)

A közös utazás vagy a vallási eseményen való részvétel biztosítja a más korosztályokkal való találkozás esélyét. Míg az otthon közelében (pl. helyi templomok, klubok) fellelhető társaságoknál főként hasonló korúakkal találkoznak az idősek, addig egy zárandoklat során a generációk keveredése figyelhető meg. Egy ilyen közegben az idősekkel szemben befogadóbbak, és megítélésük kevésbé sztereotipikus.

Jó volt látni a sok fiatalot és a gyerekeket is. Biztosan megmarad még hosszú évszázadokig mindaz, amit Csiksomlyó nyújt a résztvevőknek. (alany127)

Voltak beszélgetések, amik elgondolkodtatóak voltak és *kifejezetten élveztem, hogy nem csak korombeliekkel beszélgetek, jó volt meghallani a fiatalabbak gondolatait is.* És nagyon sok megható pillanat is volt, mikor megkönnyeztem. (alany196)

Az idősek a sztereotípiák szerint pletykások, amely szerep azért még elő-elő kerül a fiatalok visszaemlékezéseiből, de itt már mint pozitív, kedves példa jelenik meg.

Tudni kell, hogy ennek a zárandoklatnak a legtöbb résztvevője, az ilyen 70 éves mama. ... *Jó fejek a mamák, mert rendkívül jókat pletykálnak. Olyanokról tud meg az ember dolgokat, amikről meglepődik,* de az is érdekes, hogy meg lehet őket érteni és ismerni. Hiszen négy fal között vannak, végre kiszabadulnak, és akkor elbeszélgetnek mindenféléről, ami eszükbe jut. (alany168)

6. Hej, halászkok, halászkok: A vallási esemény átélése

Hal és közösségi halászat

A hal ősi keresztény szimbólum, amelyet az ókeresztények kezdetek el használni, mint titkos szimbólumot. A hal görögül *ikhtüsz*, ami egy rövidítés (Jézus Krisztus, Isten fia, a Megváltó).

A hal igen erős szimbólum, mivel Krisztust és a kereszténységet (vagyis a közösséget) együtt jelképezi.

A halászat olyan tevékenység, amely a természetben zajlik, és a halásznak komoly erőfeszítést kell tennie, hogy közelebb kerüljön a halhoz, és képes legyen hálójával meríteni, fizikai és lelki táplálékhoz jutni. A zarándok szellemi és lelki táplálékot gyűjt, Istenhez való közeledését befolyásolják testi és lelki erőfeszítései egyaránt.

Mint ahogy számos halászati megoldás ismert, Istenhez való közelebb kerülés módjai is egyénié lehetnek. A közösség összehangoltsága gyakran meghatározó, mint ahogy például a kerítőhálós halászat sem végezhető el a halászok jól összehangolt munkafolyamata nélkül. Ez a tevékenység hit és a közösség összhangja nélkül nehezen végezhető.

Az én koromban már nem olyan fontos a társaság, egyébként is keveset mozdulunk ki. Az azonban igaz, hogy minél többen vannak a misén, annál jobb az ember kedve, és annál jobban érzi magát, nem annyira feszélyezett. (alany259)

„Óceáni érzés”

Romain Rolland író (Freud barátja) a vallást óceáni érzésnek nevezte, vagyis egy olyan valaminek, ami közel van a végtelenhez, az emberen túlihoz. Ezt az érzést felerősítheti természeti jelenség vagy akár művészeti alkotás is. Freud (1982:329) így nyilatkozik erről: „Ez az érzés, melyet ő az örökkévalóság sejtelmének nevezne, határtalan, korlát nélküli, mintegy 'óceáni' érzés. Ez az érzés tisztán szubjektív tény, semmilyen hittétel, a személyes fennmaradás semmilyen biztosítéka nem kapcsolódik hozzá, azonban ez a forrása a vallásos energiának, amelyet különböző templomok és vallási rendszerek megragadnak, és meghatározott csatornába vezetve bizonyára fel is használnak.” Az óceáni érzéssel teljesedik ki a vallási élmény, az óceán vízcseppjeiből létrejövő spirituális élmény könnyecseppeként visszahullva jelenthetnek lelki megnyugvást.

A legfontosabb pillanat az volt, amikor a nagymamám belépett a kegytemplomba és elsírta magát, nagyon örült, hogy elkísértük, imádkozott és gyertyát is gyújtott. Az út végén azt mondta, hogy nagyon felemelő érzés volt számára a szent misén való részvétel, énekelni a többi hívővel. (alany262)

Azok a helyzetek, ahol a külső és belső utazás hullámai összeérnek, olyan intenzív tudatállapot jöhet létre, melynek során katartikus élmény, vagy flow (Csikszentmihályi 2001) élhető át.

Idősek, mint hősök

A zarándoklatok gyakran komoly fizikai teljesítményt kívánnak még az erejük teljében lévő hívektől is, ezért különösen nagy hőstettnek bizonyul, ha azt az idősek is képesek véghezvinni. A kiemelkedő teljesítmények miatt az idősek csodálatot és tiszteletet ébresztenek, szétszakítva azokat az állapotokat, amelyek miatt Halászkirály otthona a kiszáradás szélére került.

Volt egy olyan pillanat, hogy a sok gyaloglástól már éreztük, hogy elkezdett fájni a lábunk és a hátunk. Erre megláttunk egy 80 év körüli nénikét, akinek biztosan voltak hasonló, hanem nagyobb fájdalmai, de mégis boldogan, vígan, dalolászva sétált ugyanazon az útvonalon, ahol mi. Itt egymásra néztünk és egyből tudtuk, hogy nekünk is ugyanezt kell tennünk. (alany60)

Látni, hogy mennyi idős ember zárandokol el fogadalomból az *nagyon megható látvány volt*. ... Nagymamám már 86 éves és ugyanezt a zárandokutat gyalog tette meg a többi családtagunkkal együtt. (alany84)

Egyik-másik fiatalabb társsal beszélgetve ki szokott derülni, hogy nagyon nem akart eljönni, de most hogy megy az úton és látja, hogy ilyen sokan vannak, és a *mamák mit képesek végigyalogolni*. (alany168)

Gyógyulás

A zárandoklatok gyógyító hatása tudományosan még nem bizonyították (Notermans 2008), ráadásul gyakran az irracionális csodavárással kapcsolják össze. Kétségtelen, hogy a zárandoklat gyógyító ereje nehezen érthető meg a biomedikális modell alapján. A zárandoklat nem képes a specifikus fizikai betegségek gyógyítására, de megszólítja az emberi veszteségeket és szenvedéseket (Dubisch–Winkelman 2005). Az élmény szempontjából másodlagos, hogy valóban létrejön-e orvosilag is bizonyítható gyógyulás, mivel maga az észlelés (pl. jobban érzem magam, vagy kevesebbet foglalkozom a saját gondjaimmal) önmagában tekinthető lelki gyógyulásnak.

Egy nálam tíz évvel idősebb néniel jelentkeztünk ketten az utazásra. Az út előtti este nálunk aludt itt Gödöllőn, mert a néni Pesti. Valamiféle tüdőbaja volt, emiatt mindig volt nála egy só-pipa, amiből naponta legalább kétszer inhalálnia kellett. Ezt a pipát nálunk felejtette, tehát nem volt nála az egész utazás alatt. Mégis *csodával határos módon nem fulladt be egyszer sem*, pedig a kiránduláson hegyre, dombra mentünk fel. A néni kibírta, hogy nem vitte magával a pipát. Ilyen helyen átszellemül az ember, és *csodás dolgokra képes*. (alany343)

Az utazás utáni napokban sokkal jobban éreztem magam. *Sokat vagyok egyedül, ezért a közösségi élmény mindig felvillanyoz*. Ilyenkor még az egészségem is jobb. *Sokkal kevesebbet foglalkozom azzal, hogy mi fáj, hogy mi az, amit már nem tudok megcsinálni*. (alany313)

7. Halászkirály birodalma újra kivirágzik: hazatérés

Sikeres utazás során a Halászkirály megújultán tér vissza a kikötőbe, ahol összegzi az utazás eredményeit. A Halászkirály lyukas hálóval nehezen tud halászni, a lelki táplálékok könnyedén kiszabadulnak a hézagokon keresztül. A háló befoltozása a közösségi kapcsolatok újrateremtését jelenti, amely még erősebbé válik akkor, amikor abba a fiatalok is fonnak szálakat.

A társaság egyébként 2 részből állt, egyrészt a gyülekezet híveiből, másrészt pedig a nyugdíjas klub tagjai vettek részt. Én is ez utóbbi tagként mentem. Meg kell mondjam, *közösségépítő ereje is volt a búcsúnak. Akár a nyugdíjas klub tagjainak, de a híveknek is*. Részt vettünk közös ebéden, közös imán, még egy kis "városnézés" is belefért az időbe. (alany80)

Az unokámmal vettem részt a programon. Ez különös élményt adott. Érdekes, volt, hogy mi ketten, két nagyon különböző korosztály képviselői mennyire tudtuk élvezni ugyanazokat a dolgokat. Addig is gondoltam, de akkor bebizonyosodott a számomra, hogy *még sincs akkora szakadék az "idősek" és a "fiatalok" között*. Vannak, lehetnek olyan témák, melyek az embereket életkoruktól függetlenül érdekelhetik, foglalkoztathatják. *A hazautazás utáni napokban rendszeresen felhívtuk egymást, szinte naponta beszélgettünk*. (alany296)

A Halászkirály azért kel útra, hogy megtalálja elveszettnek hitt küldetését, vagyis életének értelmét. Valójában másodlagos, hogy ez tekinthető Szent Grálnak vagy sem, mivel a megújulás újabb célok kitűzésével jár együtt.

Megrázó hatással volt rám. Lelkileg teljesen megújultam. Azért mentem el, mert tudtam, hogy más emberként jövök vissza. És más emberként jöttem vissza. Utána meg is fogadtam, ha ilyen lesz, el is megyek minden ilyen helyre, míg az egészségem engedi. De már ilyen helyekre nem tudok menni, mert nekem messze van. 77 éves vagyok. (alany217)

Istenhívő emberként megtisztulva, nyugalomtól megszállva élem tovább mindenapjaimat. 73 évesen heti szinten járok szentmisére, tagja vagyok a Rózsafűzér Társulatnak és minden lehetőséget megragadok, hogy amíg erőm és egészségem engedi, minél több vallási helyszínre eljussak. (alany88)

8. Záró kép: Tükröm-tükröm mondd meg nékem...

Idősek ezrei élik a Halászkirályok mindennapjait. Jelen korunk Parsifáljait beszippantják a felgyorsult világunk kihívásai. Pedig a spirituális élmények időskori átélésekor kiemelt szerepe van a SEGÍTŐ-nek, aki nélkül a spirituális jelenség nem vagy csak korlátozottan jön létre.

Halászkirály és Parsifal történetében az ifjú és az idős kettős szerepben van, mivel egyrészt felveszik a segítő, másrészt pedig a segített szerepet. A szerep váltakozása szabja meg a fejlődés dinamikáját, és ha valamelyik szereplő csak az egyik szerepet éli át (vagy benntagad az egyik szerepben), akkor a lelki fejlődés nem teljes mértékű. A Halászkirály vendégül látja Parsifalt, elhalmozza ajándékokkal, próbálja segíteni az ifjút, amit a lovag eleinte nem viszonz. A valódi egymásra találást a szerepek felcserélődése jelenti, amellyel képes a fiatal a Halászkirályt betegségtudatából és a magányából egy közösségi és spirituális élményekkel teli utazásra indítani.

Azt természetesen nem állítjuk, hogy a vallási eseményen való részvétel képes ezeket a negatív szerepeket teljesen szétzúzni, de legalább egy időre megváltoztatja azokat az állapotokat, amelyekben az idősek gyakran találják magukat. Ennek önmagában pozitív lelki hatása lehet. Érdekes megfigyelni azt is, hogy a negatív, sztereotipikus jellemzők (nemkívánatos, pletykás) miként alakulnak át pozitív, inkább egyénekhez kapcsolható szerepekké (2. táblázat).

2. táblázat Tipikus időskori állapotok a tükrön innen és túl

	Otthon	Utazás	Vallási esemény	Hazatérés
Tükrön innen (idősek észlelése)	Beteg Magányos (kiszáradó Halászkirály-állapot)	Társalgó Közösségi ember (Hajóutas)	Számvető Átszellemülő (Halász)	Megújult Céltudatos (regenerálódott Halászkirály)
Tükrön túl (mások észlelése)	Segítséget kérő Nemkívánatos	Mesélő Pletykáló	Teljesítő Tiszteletet érdemlő Elérzékenyülő Visszafiatalodó	Hálás

Forrás: szerzők gyűjtése

Halászkirály legendája természetesen nem az egyetlen, ami elmesélhető, mivel az idősek heterogén csoportot képeznek, eltérő élettörténetekkel, problémákkal és megoldásokkal. A legenda segítségével (valamint annak kiterjesztésével) azonban jól ábrázolható az út, amelyet az idősek tipikusan bejárnak, és ezen keresztül azok a problémák, amelyeket saját maguk látnak vagy mások elmondása alapján megjelennek. A család és a mikrokörnyezet elsődleges hatása a kezdeti lépések megteremtésében vagy a vitorla bontásában vitathatatlan. Ugyanakkor emellett a turisztikai szolgáltatók, egészségügyi szervezetek, vallási helyszínek is egyértelműen közelebb kerülhetnek az idősebb látogatókhoz akkor, ha Parsifal bőrbe bújva felöltik a segítő szerepet, és célzott kommunikációval,

valamint a személyesség szintjén emelő szolgáltatásokkal (törődés, közösségi élmény, rítusok) magasabb szintre emelik a vallási eseményekhez élményszerűségét.

Mit tehet a desztináció menedzsment szervezet annak érdekében, hogy az adott zárandokhely egymást támogató, egymással szimbiózisban élő generációk találkozásának színterévé váljon? A marketingkommunikációban közvetíthet olyan üzeneteket, amelyek felkészítik mindkét generációt, hogy a vallási élmény párosul a generációk találkozásával is. Közös programokat szervezhet, amelyek lehetnek zenei alapúak vagy más kulturális tartalmúak. Fontos lenne egy időseket segítő animációs szolgáltatás is (senior animáció). Egy olyan környezetben, ahol a vallási élményen túli élményekre is ott akar maradni mindkét generáció, az életminőség javulása mellett a bevételek növekedése is várható. A menedzsment feladata, hogy több generáció kiszolgálására alkalmas szolgáltatási környezetet hozzon létre (pl. éttermek, pubok, ajándékboltok, kulturális terek).

Irodalomjegyzék

- Bargh, J. A. – Chen, M. – Burrows, L. (1996): Automaticity of Social Behavior: Direct Effects of Trait Construct and Stereotype Activation on Action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 2, pp. 230–244.
- Bettelheim, B. (2005): *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Csíkszentmihályi M. (2001): *Flow: Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dubisch, J. – Winkelman, M. (eds.) (2005): *Pilgrimages and Healing*. University of Arizona Press, Tucson.
- Fleischer, A. – Pizam, A. (2002): Tourism Constraints among Israeli Seniors. *Annals of Tourism Research*, 29, 106–123. o.
- Freud, S. (1982): Rossz közérzet a kultúrában. In Freud, S.: *Esszék*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Holloway, D. (2007): See Australia and die: Shifting discourses about gray nomads. *Tourism, Culture and Communication*, 7, pp. 61–168.
- Jackson, E. (1993): Recognizing Patterns of Leisure Constraints: Results from Alternative Analyses. *Journal of Leisure Research*, 25, 2, pp. 129–140.
- Kolos K. (2010): Értékek, szerepek és életmód ötvenen túl. *Corvinus Marketing Tanulmányok*, 1, 29–38. o.
- Knudsen, G. (1997/98): Travel as Pilgrimage in late adulthood. *Ageing International*. Fall/Winter, 24, 2–3, pp. 94–111.
- Martin, L. – S. Preston, S. (1994): *Demography of Aging*. National Academy Press, Washington, DC.
- McGuire, F. (1984): A Factor Analytic Study of Leisure Constrains in Advanced Adulthood. *Leisure Sciences*, 6, 3, pp. 313–326.
- Miles, M. R. (1988): Pilgrimage as Metaphor in a Nuclear Age. *Theology Today*, July, 45, pp. 166–179.
- Notermans, C.D. (2008): Loss and healing: A Marian pilgrimage in secular Dutch society. *Ethnology*, 46, 3, pp. 217–234.
- Patterson, I. (2006): *Growing older: Tourism and leisure behaviour of older adults*. Cabi, Oxfordshire.
- Polcz A. (2008): *Ideje az öregségnek*. Jelenkor, Pécs.
- Ryan, C. (1995): Learning about tourists from conversations: The over 55's in Majorca. *Tourism Management*, 16, 3, pp. 207–215.

- Sedgley, D. – Pritchard, A. – Morgan, N. (2011): Tourism and ageing: A transformative research agenda. *Annals of Tourism Research*, 38, 2, pp. 422–436.
- Töröcsik M. (2006): *Fogyasztói magatartás trendek: Új fogyasztói csoportok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

The voices of the ‘Fisher King’ – Experiences of seniors at religious events

Ariel Mitev – Anna Irimiás –Gábor Michalkó

The older people are presented as active tourists (especially in the countries with higher life standards), but we can't overlook the fact that is not always the case. There is only a limited chance for those dealing with poverty and health issues. The religious tourism provides a great opportunity to overcome these problems (at least partially) and can involve the older people living in poverty and with poor health.

The main objective of the research was to explore the experiences of old people in religious tourism. The snowball sample was of 345 respondents who travelled to religious events and/or participated at pilgrimages in the previous three years. The structured interview questions of the questionnaire were analyzed which aimed to provide a deep insight on tourists' perception of their well-being at a religious site. 21% of the respondents were 60 and older, but the opinions of the younger were also useful to cover the different aspects of being old.

The aim of the present paper is to bridge this research gap through the analysis of seniors' narratives and fragments of stories applying the legend of the Fisher King that, in our understanding, well reflects the problems of late life. It is acknowledged that the simplistic categorization of the “old” according to the age group is very restrictive and seniors represent a heterogeneous group with different priorities, wishes and needs. The legend of the Fisher King is considered to be helpful to address the key issues that emerged from the narratives.

Keywords: aging research, religious tourism, consumer experience

Szerzők:

Mitev Ariel, PhD, egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem (Budapest)

Irimiás Anna, PhD, főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola (Székesfehérvár)

Michalkó Gábor, MTA doktora, tudományos tanácsadó, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet (Budapest)

Authors:

Ariel Mitev, PhD, associate professor, Corvinus University of Budapest (Hungary, Budapest)

Anna Irimiás, PhD, associate professor, Kodolányi János University of Applied Sciences (Hungary, Székesfehérvár)

Gábor Michalkó, DSc, scientific advisor, Geographical Institute, MTA Research Centre for Astronomy and Earth Sciences (Hungary, Budapest)